

NELJÄS TUOMARI: TOIMINNAN TEORIA JA TODELLISUUDEN SOSIAALINEN KONSTRUOINTI*

Yrjö Engeström

University of California, San Diego ja Helsingin yliopisto

ESKOLAN KOLME TUOMARIA JA TOIMINNAN TEORIA

Viisaassa esseessään “Pienryhmätutkimuksesta keskustelunanalyysiin” Antti Eskola (1998, 14) kuvaa ytimekkäästi realismin, konstruktivismin ja konstruktionismin eroja.

“Havainnollistakoon näitä ajattelutapoja juttu kolmesta pesäpallotuomarista, jotka keskustelevat siitä, kuinka kukin heistä viheltää laittoman. Se, joka uskoo mahdollisuuteen kuvata maailmaa objektiivisesti, sanoo: “Minä vihellän lyönnin laittomaksi, kun se on laitton.” Tiedon konstruktivisen, havainnoijasta ja havaintovälineistä riippuvan luonteen ymmärtävä subjektivistitunnustaa: “Minä vihellän laittoman silloin, kun minusta näyttää, että lyönti on laitton.” Kolmas tuomari, jolle maailma on sosiaalisesti konstruoitu, sanoo: “Lyönti on laitton, kun minä vihellän sen laittomaksi.”

Mikä on kulttuurihistoriallisen toiminnan teorian (esim. Leontjev, 1977; Engeström, Miettinen & Punamäki, 1999) paikka näiden ajattelutapojen joukossa? Monet arvelevat, että juuriltaan marxilaisena lähestymistapana toiminnan teoria edustaa perinteistä realismia, uskoa ulkoisen todellisuuden objektiiviseen kuvattavuuteen. Toiset näkevät toiminnan teorian konstruktivismin muotona, korostaahan lähestymistapa todellisuuden tulkintaa merkkien avulla. Kolmannet arvelevat, että toiminnan teoria on itse asiassa konstruktionismia, koska se korostaa toimivan subjektin mahdollisuutta luoda itse todellisuutta.

Itse asiassa toiminnan teoria poikkeaa kaikista kolmesta Eskolan luonnehtimasta ajattelutavasta. Tarvitaan neljäs tuomari, jotta voimme

* Tämän tekstin kehitelty versio on julkaistu englanniksi nimellä ‘Activity theory and the social construction of knowledge: A story of four umpires’ (Engeström, 2000).

luonnehtia toiminnan teorian suhtautumista tietoon ja todellisuuden konstruointiin.

KOLMEN TUOMARIN YHTEINEN ONGELMA

Jokainen Eskolan kuvaamista kolmesta tuomarista lähtee lausunnossaan siitä, että hän itse yksilönä on tiedon ja todellisuuden konstruoinnin keskipiste. Sana ”minä” on avainasemassa jokaisella.

Ensimmäinen tuomari mieltää itsensä keskipisteeksi sikäli, että juuri hän havainnoi, rekisteröi ja vihellyksellään ilmaisee julki todellisuuden objektiivisen tilan. Toinen tuomari mieltää juuri itsenä keskipisteeksi monimerkityksisen todellisuuden tulkitsijana. Kolmas tuomari uskoo, että juuri hän sosiaalisen positionsa ansiosta konstruoi velvoittavalla tavalla todellisuuden sosiaalisen luonteen.

Toiminnan teorian näkökulmasta kaikki kolme edustavat individualismia, joka itse asiassa tekee heidät voimattomiksi sosiaalisen todellisuuden edessä.

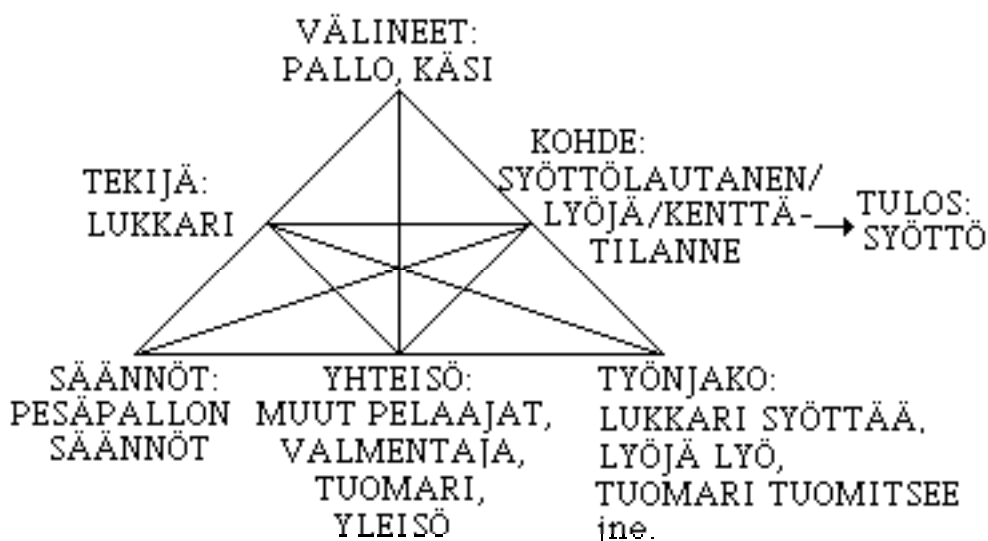
Individualismin ylittäminen edellyttää kahta askelta. Ensiksi on myönnettävä, että pesäpallopelin säännöt ja konkreetti organisaatio on rakennettu historiallisesti ja kollektiivisesti, ihmisten yhteistoiminnalla. Toiseksi on myönnettävä, että myös ’laittoman lyönnin’ paikallistilanteinen konstruointi tapahtuu kollektiivisesti. Siihen osallistuvat ainakin lukkari, lyöjä, muut pelaajat, valmentajat, tuomari ja yleisö – mailasta, pallosta, räpylöistä ja kentästä puhumattakaan.

Mutta miten nämä yleiset väitteet muuttavat käytännössä tuomarin – ja meidän tutkijoiden - suhdetta tietoon ja todellisuuteen? Tämän selvittämiseksi on eriteltävä ’laittoman lyönnin’ konstruointia konkreettisesti.

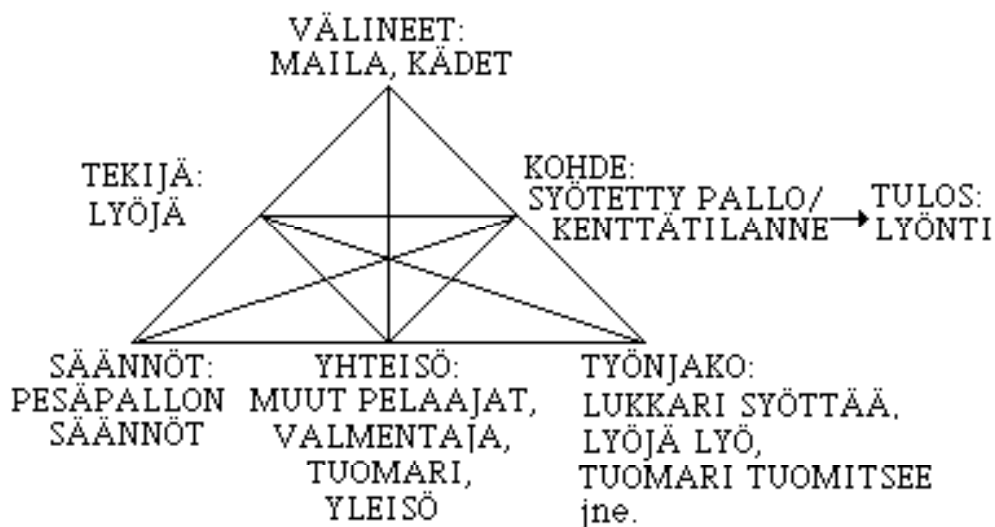
LAITTOMAN KONSTRUOINTI PESÄPALLON TOIMINTAJÄRJESTELMÄSSÄ

Pesäpallo on toimintajärjestelmä, jossa toimijoiden yleisenä ja yhteisenä kohteena on pelitilanne, jota pyritään hallitsemaan tiettyjen

välineiden avulla ja tiettyjen sääntöjen puitteissa voiton saavuttamiseksi. Tämän toiminnan yksi tyypillinen teko on pallon syöttäminen, jota yleensä välittömästi seuraa toinen tärkeä teko, pallon lyöminen. Kuvioissa 1 ja 2 nämä kaksi tekoa on pelkistään kuvattu toimintajärjestelmän yleisen mallin (Engeström, 1987, 78) avulla.

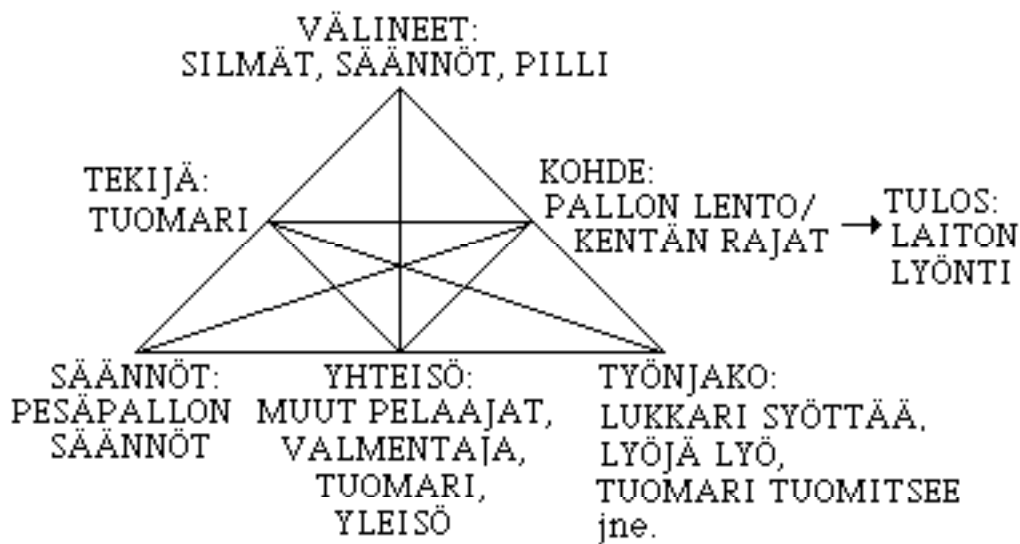

Kuvio 1: Syöttäminen tekona

Kuvio 2: Lyönti tekona

Huomaamme, että kuvioissa 1 ja 2 tekijän eli subjektin asemassa on ensin lukkari, sitten lyöjä. Tuomari on näissä teoissa vain yksi pesäpallotoiminnan yhteisön jäsen, joka toteuttaa työnjaollisesti määräytyneitä tehtäviään, muttei nouse mitenkään tapahtumien keskipisteeksi. Tilanne muuttuu, kun tuomari havaitsee, tulkitsee ja viheltämällä konstruoi lyönnin laittomaksi (kuvio 3).

Kuvio 3: Tuomio tekona

Nyt tuomari on hetken pelitoiminnan keskipiste – mutta vain ohikiitävän hetken. Seuraavassa teossa subjektin paikan ottaa joku toinen.

Mutta eikö tämä osoita, että konstruktionisti, siis kolmas tuomari, on oikeassa? Tuomarihan kirjaimellisesti määrää, mikä on totta – ja hänen ratkaisullaan on merkityksellisiä käytännön seuraamuksia.

Näin ajatteleva unohtaa, että tuomari ei saisi tuota konstruktionistista kaikkivoipaa hetkeään, itse asiassa koko tuomaria ei olisi olemassa, ellei pesäpallopeleä toimintana olisi kollektiivisesti rakennettu sekä historiallisesti että kyseisessä paikallis-ajallisessa tilanteessa. Tuomarin mahdollisuus konstruoida todellisuutta on täysin riippuvainen hänen

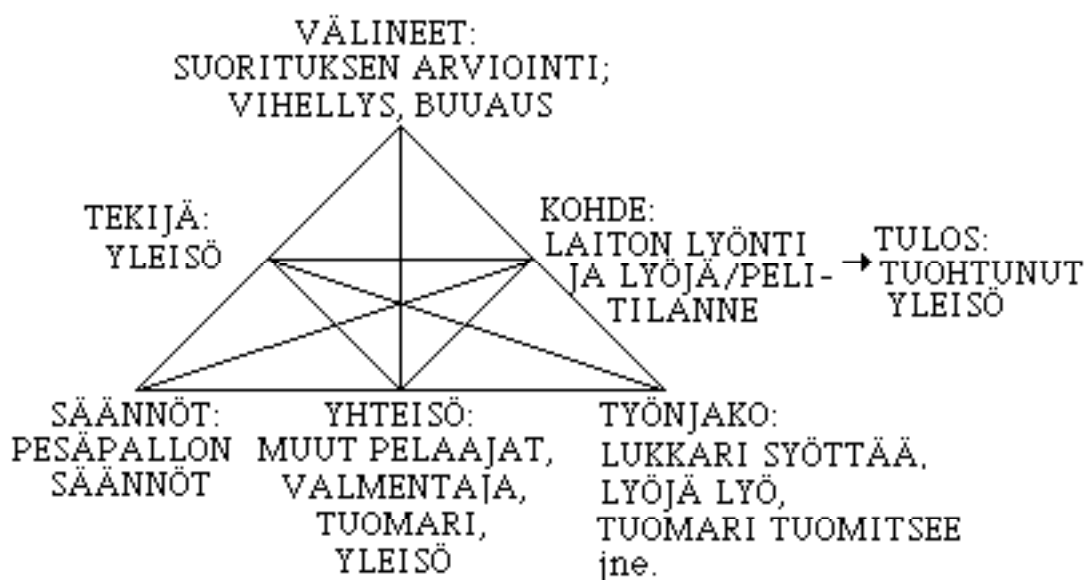
paikastaan työnjaollisen, teosta toiseen etenevän toiminnan kokonaisuudessa.

Jos ihmisten mahdollisuudet rakentaa todellisuutta rajoitetaan historiattomiin tilanteisiin, yksilöllisiksi käsitettyihin tekoihin, joissa olemme ohikiitävän hetken kaiken keskipisteenä ja määräävänä subjektina, ihmisistä tehdään yhteiskunnallisesti voimattomia elämysten etsijöitä – ‘thrill seekers’, sanoisi amerikkalainen.

Mutta eikö toiminnan teoria eliminoi tällä analyysillä koko inhimillisen vaikuttamismahdollisuuden ja tee ihmisistä kollektiivisten tapahtumien virran vankeja, pelkän ennalta annetun roolinsa toteuttajia? Vastaaminen tähän edellyttää pesäpalloanalyysin jatkamista.

KUN PELI HÄIRIINTYY

Olettakaamme, että viheltessään lyönnin laittomaksi tuomari – nyt on kyseessä neljäs tuomari, vaistomainen toiminnan teoreetikko - kuulee yllätykseen yleisön joukosta melkoista vihellystä ja buuausta. Tämä ei ole aivan tavallista. Laiton oli selvä, miksi yleisö protestoi? Tämä on häiriö, poikkeama pelin normaalista kulusta eli käsikirjoituksesta (kuvio 4).

Kuvio 4: Yleisön protestointi tekona ja häiriönä

Hetken neljäs tuomari luulee, että yleisön protestointi kohdistuu häneen. Sitten hän tajuaa, ettei enää olekaan keskipisteenä, ei edes kohteena. Protestointi kohdistuu lyöjään, joka on lyönyt laittoman liian helposti ja liian kriittisessä pelitilanteessa.

Tilanne jää kaivelemaan neljännen tuomarin mieltä, semminkin, kun se toistuu vielä pari kertaa pelin aikana ja helppoja laittomia lyönyt suosikkijoukkue häviää.

Seuraavana päivänä neljäs tuomari mainitsee tapauksesta tuomarikollegalleen ja soittaa asiasta Pesäpalloliittoon. Muutaman päivän kuluttua tuomarikollega ottaa yhteyttä ja kertoo vastaavanlaisista tapahtumista juuri tuomitsemassaan pelissä. Tuomarit päättelevät yhdessä, että asiassa on palaneen käryä ja ottavat uudelleen yhteyttä Pesäpalloliittoon. Neljäs tuomari keskustelee asiasta myös hyvän tuttavansa nimismiehen kanssa, joka kiinnostuu ja lausuu: “Kuulostaa sopupeliltä. Olisikohan takana pitkävedossa saatavat voittorahat?” Tapahtumat alkavat vyöryä eteenpäin – loput olette voineet lukea lehdistä.

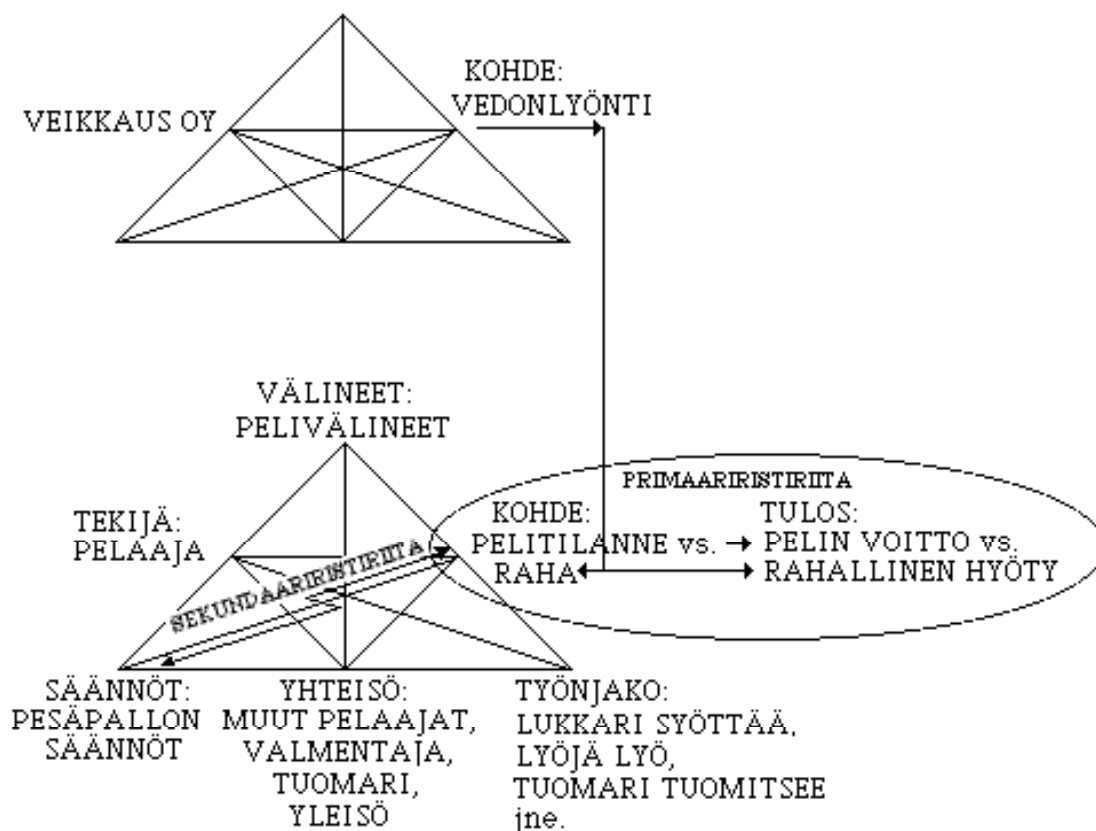
Miten tällaisia outoja tapahtumia ja neljännen tuomarin tekoja on tulkittava?

Ensinnäkin neljäs tuomari ei tyydy sivuuttamaan häiriöitä olankohautuksella, vaan tarttuu niihin ja rupeaa etsimään niiden syitä. Toiseksi hän ei tee näitä ekspansiivisia tekoja yksin, vaan hakee niihin kumppaneita eli käynnistää samalla tekojen sosiaalisen ekspansion.

Onko neljäs tuomari siis konstruoimassa todellisuutta samaan tapaan kuin Eskolan kolmas, konstruktionistinen tuomari? Ei ole. Konstruktionisti rakensi todellisuutensa minäkeskeisesti, annetun työnjaollisen roolinsa rajoissa pysyen, hetkellisen valtaelämyksen teostaan saaden, muuttamatta maailmaa historiallisesti katsoen mitenkään. Neljäs tuomari nousee roolinsa rajojen yli ja on käynnistämässä koko pesäpallotoiminnan muutosta. Oma minä ei ole neljännelle tuomarille keskipiste – hänen ja hänen kumppaniensa mielenkiinto kohdistuu pesäpallotoimintaan.

TODELLISUUDEN KOLLEKTIIVINEN KONSTRUOINTI RISTIRIITOJEN LÖYTÄMISENÄ JA RATKAISEMISENÄ

Neljäs tuomari kumppaneineen aavistelee, että sopupelien takana on isompi pulma pesäpallopelin toimintajärjestelmässä. Toiminnan teorian käsitteellisten työkalujen avulla tämä pulma voidaan hypoteesinomaisesti hahmottaa toiminnan kohteen sisäisen primaariristiriidan kärjistymisenä ja puhkeamisena kohteen ja sääntöjen väliseksi sekundaariristiriidaksi (kuvio 5).

Kuvio 5: Oletus pesäpallotoiminnan ristiriidoista

Kilpaurheilussa on kauan vallinnut kohteen sisäinen primaariristiriita yhtäältä itse kilpailun ja voittamisen tuoman jännityksen, toisaalta mahdollisen rahallisen hyödyn välillä. Viime vuosikymmeninä ristiriitaa on myös pesäpallossa pyritty ratkaisemaan siirtymällä avoimesti ammattimaiseen ja liiketoiminnan luonteiseen urheiluun.

Primaariristiriitaa on uudelleen kärjistänyt se, että laajalle levinnyt ja Veikkaus Oy:n virallistama vedonlyönti lisää merkittävästi peliin liittyviä mahdollisia taloudellisia hyötyjä. Primaariristiriidan voimistuminen johtaa kohteen hahmottamiseen helpon rahan houkutuksena ja sopupelien mahdollisuutena pelaajien keskuudessa. Näin syntyy sekundaariristiriita: säännöt kieltävät pelaajilta vedonlyönnin ja ennen kaikkea sopupelit.

Neljäs tuomari ja hänen kumppaninsa mieltivät tänään, mitä tulee tapahtumaan heidän rakkaalle pesäpallolleen. Miten voitaisiin rakentaa pesäpallokkulttuuri, jossa primaariristiriita pelin ja rahan välillä on saatu uudella tavalla hallintaan ja luottamus pesäpalloon on palautettu? Neljäs tuomari ja hänen kumppaninsa ovat mukana rakentamassa tätä todellisuuden uutta kehitysvaihetta.

MITÄ NELJÄS TUOMARI SANOISI?

Jos neljäs tuomari osallistuisi keskusteluun Eskolan kolmen tuomarin kanssa, mitä hän sanoisi?

Neljäs tuomari ehkä aloittaisi sanomalla: “Kaikki alkoi siitä, että vihelsin X:n ja Y:n välisessä pelissä laittoman lyönnin...” Sen jälkeen hän jatkaisi narratiivilla tapahtumien kehityksestä. Matkan varrella hän saattaisi katkaista narratiivisen puheensa ja siirtyä sopupelijutun kyt kentöjen mallittavaan analyysiin käyttäen apunaan lautasliinaan piirrettyä kaaviota, saman tapaista kuin talousrikostutkijat piirtävät jäljittäessään pimeän rahan kulkua hämärien taloudellisten transaktioiden ketjuissa. Puheenvuoronsa lopuksi neljäs tuomari kenties sanoisi: “Tämä nyt on vain minun näkökulmani tähän vyyhteen, jos kysytte muilta saatte varmaan erilaisen tarinan.”

Toisin sanoen neljäs tuomari kertoisi todellisuuden konstruoinnista yhtäältä kehityksellisessä aikaperspektiivissä, toisaalta systeemisestä ja kollektiivisesta näkökulmasta. Toiminnan moniäänisyys (R. Engeström, 1999) heijastuisi tällöin pakostakin hänen puheessaan.

LÄHTEET

Engeström, R. (1999). *Toiminnan moniäänisyys. Tutkimus lääkärint vastaanottojen keskusteluista*. Helsinki: Helsinki University Press.

Engeström, Y. (1987). *Learning by expanding: An activity-theoretical approach to developmental research*. Helsinki: Orienta-Konsultit.

Engeström, Y. (2000). Activity theory and the social construction of knowledge: A story of four umpires. *Organization*, 7, 301-310.

Engeström, Y., Miettinen, R. & Punamäki, R-L. (Eds.)(1999). *Perspectives on activity theory*. Cambridge: Cambridge University Press.

Eskola, A. (1998). Pienryhmätutkimuksesta keskustelunanalyysiin. Teoksessa A. R. Lahikainen & A-M. Pirttilä-Backman (toim.), *Sosiaalinen vuorovaikutus. Rauni Myllyniemen juhlakirja*. Helsinki: Otava.

Leontjev, A. N. (1977). *Toiminta, tietoisuus, persoonallisuus*. Helsinki: Kansankulttuuri.